

1811-2011

200 jaar na het bezoek van Napoleon aan Kennemerland

door A. van Oosterom

“IK BEN BUITENGEWOON IN MIJN SCHIK met Nederland. De mensen herinneren zich hun onafhankelijkheid alleen nog maar om des te beter de voordelen van de hereniging te voelen en daarin een uniformiteit van wetten, een gematigd stelsel van bijdragen en een geregeld verloop van zaken te ontdekken. Ze zijn meer Frans dan enig ander volk van de herenigde landen”.^{1, p. 708} Dit schreef keizer Napoleon Bonaparte van Frankrijk (1769-1821) vanuit Amsterdam aan zijn aangenomen zoon Eugène de Beauharnais, een van de twee kinderen van zijn ex-vrouw Joséphine de Beauharnais. Hij schreef dit tijdens het bezoek dat hij samen met zijn tweede echtgenote keizerin Marie Louise van Oostenrijk in september en oktober 1811 aan ons land bracht. Een jaar eerder had hij Nederland ingelijfd bij zijn keizerrijk. En nu volgde een kennismakingsbezoek met vooral het karakter van een inspectietocht. Overigens noteert Schama^{1, p. 707} bij deze briefpassage: “het was niet de eerste keer in zijn loopbaan dat de keizer een knieval verwarde met een enthousiaste begroeting”.

Voor de bewoners van Kennemerland is die tocht alleen al daarom –en misschien juist daarom– gedenkwaardig, omdat Napoleon, toen op het toppunt van zijn macht, ook dit deel van ons land met een bezoek vereerde. Beverwijk en Velsen ontvingen hem daarbij op de voorgeschreven wijze, waartoe onder andere het luiden van de kerkklokken behoorde zodra hij de gemeentegrens passeerde.^{2, p. 52} In deze bijdrage zal aan dit bezoek aan Kennemerland aandacht worden besteed, maar dan wel in een ruime context van eraan voorafgaande gebeurtenissen, zowel in ons land als ook in Europa. Want die gebeurtenissen op het einde van de 18e en het begin van de 19e eeuw hebben een onuitwisbaar stempel gedrukt op de geschiedenis. Daarom ook vormt dat bezoek van 200 jaar geleden een goede aanleiding om nog eens stil te staan bij die periode.

Er gebeurde in betrekkelijk korte tijd zoveel in Europa, dat het aangeven van de context van dit bezoek uit 1811 noodzakelijkerwijs wel beperkt moet blijven tot een schets op hoofdlijnen, met hier en daar details en anekdotes die vooral betrekking hebben op ons eigen land.

Wat dit laatste betreft: hier vonden tussen 1795 en 1813 maar liefst 5 veranderingen in staatsvorm plaats. Van de Republiek der Verenigde Nederlanden naar de Bataafse Republiek, welke weer vervangen werd door het Koninkrijk Holland, dat op zou gaan in het Franse Keizerrijk, waarna het Koninkrijk der Nederlanden zijn intrede deed! Maar haast van nog meer betekenis waren de ermee gepaard gaande veranderingen in de organisatie van het staatsapparaat en daarmee de vorm van het overheidsbestuur. Want denk u eens in: de Republiek der Verenigde Nederlanden, zoals die in enkele eeuwen tijds geleidelijk vorm kreeg, had als wezenskenmerk een zo groot mogelijke autonomie voor de samenstellende delen en werd daarbij tevens gekenmerkt door veelal coöperatieve organisatiestructuren, zoals regentencolleges, kerkgenootschappen en gilden. Maar beginnend bij de jaren van de Bataafse Republiek (1795-1806) en voortgezet in de jaren van het Koninkrijk Holland (1806-1810) en vervolgens als deel van het Keizerrijk (1810-1813) werden deze vormen van bestuur mede onder Franse druk omgevormd tot een centraal geleide overheid. Hetgeen overigens Koning Willem I na 1813 een goede basis verschaftte om op voort te bouwen.

Dat deze ontwikkeling niet zonder slag of stoot zou gaan, mag niet verbazen. Daarbij kwamen in de jaren 1795 tot en met 1813 nog eens de problemen met de Fransen als ‘bezettende bevrijders’, zoals het verbod op handel met Engeland in de vorm van het Continentaal Stelsel. Dit verbod had als gevolg het wegwijnen van hele takken van industrie zoals de scheepsbouw, met daaraan gepaard armoede en gebrek.

Dit alles mag wel enige bewondering wekken voor hen die zich in deze jaren geroepen voelden het land te besturen. Het was de periode die nog steeds bekend staat als de Franse tijd. Napoleon Bonaparte, de kleine Corsicaan (hij mat 158 centimeter), had als generaal in het Franse leger naam gemaakt. Hij riep zich in november 1799 uit tot Eerste Consul en greep daarmee de macht in zijn land. Hij was ook de

De terugtocht van Napoleon uit Rusland.

man die, tot er in de junimaand van 1815 bij Waterloo een einde aan zijn macht kwam, een groot deel van Europa in oorlogen had gestort voor de glorie van Frankrijk en zeker ook van hemzelf. Dit alles op een manier die, met een eigentijdse vergelijking, haast meer aan een computerspel zou doen denken waarbij naar eigen goeddunken geschoven kan worden met virtuele legers; koninkrijken kunnen worden gevormd en veranderd; koningen, prinses en hertogen kunnen worden benoemd en weer afgezet. Toch waren die oorlogen realiteit, stonden die honderdduizenden soldaten in onder andere Pruisen, Oostenrijk, Rusland, Spanje en Nederland tegenover elkaar en sneuvelden wederzijds met tienduizenden tegelijk op de vele slagvelden. Een opsomming van de veldslagen in die jaren vult een boek. Een klein aantal is bekend gebleven, zoals die bij Austerlitz, bij Leipzig en Waterloo. Bekend ook bleef de Russische veldtocht uit 1812, het begin van het einde voor de man die zichzelf tot keizer had gekroond. Die zoveel veldslagen wist te winnen, maar in Rusland zijn legers geleidelijk zag verdwijnen doordat Tsaar Alexander, zich steeds verder terugtrekkend in zijn onmetelijke land, grote veldslagen juist wist te vermijden en daarbij ook nog eens de tactiek van de verschroeiende aarde toepaste. Ziekten, desertie, te lange aanvoerlijnen, de Russische winter en de constante aanvallen door de Kozakken droegen verder bij aan de uiteindelijke ondergang van zijn Grande Armée. Van de ongeveer 15.000 Nederlandse soldaten die daarin mee marcheerden, zou slechts zo'n 10% het overleven. Ook 3 jaar later in 1815 zouden Nederlandse strijdkrachten in de laatste Napoleontische veldslag een belangrijke rol spelen, met name bij Quatre Bras.

Tot zover deze opsomming van relevante gebeurtenissen. Nu dan een nadere beschouwing, met de nadruk op ons eigen land, te beginnen met de eerste 10 jaren van die Franse tijd.

Januari 1795 - mei 1805

Vanuit ons land geredeneerd is, voor een schets van de historische context, het jaar 1795 een voor de hand liggend begin. Op de 18e januari van dat jaar immers vluchtte stadhouder Willem v met zijn gezin en gevolg naar Engeland. In ons land namen de Patriotten en de Fransen de macht over. Maar instappen in de stroom der geschiedenis is uiteraard niet mogelijk zonder te letten op gebeurtenissen die iets verder stroomopwaarts plaatsvonden. In dit geval is dat de Franse Revolutie van 1789 die daar 'het volk' aan de macht bracht en vele hoofden deed rollen. Daarbij moet wel bedacht worden dat bij ons al in 1787 een kleine revolutie had plaatsgevonden, namelijk de opstand van de Patriotten. Zo noemden zich die groeperingen die een einde wilden zien komen aan de heersende machtsverhoudingen uit die tijd. Zij wensten meer democratische verhoudingen, meer gelijkheid van mensen en hun mogelijkheden, juist zoals dat twee jaren later in Frankrijk tot revolutie zou leiden.

In feite maakten dit soort volksbewegingen, stelt Schama¹, p.28, onderdeel uit van een bredere revolutionaire stroming zoals die wat eerder in de Amerikaanse vrijheidsstrijd al te zien was geweest en zich nadien nog in Italië en Zwitserland zou voordoen. Bij ons maakte de Pruisische inval van 1787 er een voorlopig einde aan. Dit leidde vooralsnog tot een herstel van de oude machtsverhoudingen. De Franse revolutie van 1789, onder het motto van "vrijheid, gelijkheid en broederschap" voor alle mensen, maakte van dit motto meteen een exportartikel waarbij landsgrenzen in feite wegvielen. Zo zouden wij, bevrijd

De bestorming van de Bastille in Parijs, 14 juli 1789, wordt gezien als het begin van de Franse Revolutie.

door Patriotten en Fransen, in 1795 een gelijkwaardige zusterrepubliek worden met zelfbeschikkingsrecht. Broederschap werd echter, schrijft Schama¹ p.33 al snel 'broederschap op de voorwaarden van de grootste broer'! En het recht op een nationale identiteit beperkte zich ook al snel tot de Franse... Zeker nadat Napoleon aan de macht was gekomen voerde dit tot een toenemende druk om de Franse instituties over te nemen.

C.R.T.Krayenhoff (1758-1840)

Dat werden de uitgangspunten bij de vorming van de Bataafse Republiek. Anders dan in Frankrijk voltrok de omwenteling zich hier zonder bloedvergieten en zonder grote gewelddadigheden. Wel werden in Stad, Gewest en Staat de regenten -voor zover zij zich niet loyaal verklaarden aan het nieuwe bewind- direct uit het bestuur verwijderd. Er werden 'provisionele besturen' gevormd met daarin 'representanten van het volk'. Uiteraard waren vele voorlieden van de patriotse beweging uit de jaren tachtig daarbij betrokken. In Amsterdam waren dat onder andere Schimmelpenninck, Daendels en Krayenhoff³. Alle drie zouden zij in de komende jaren een belangrijke rol gaan spelen. In januari 1795 was het in Amsterdam vooral Krayenhoff die de omwenteling leidde.⁴ p.110 e.v. Hij wist de Pruisische gouverneur van de stad, graaf Golowkin, te bewegen de stad zonder verzet over te geven. Er werd een 'Commissie Revolutionair' gevormd en Krayenhoff werd stadscommandant. Ook in vele andere steden ontstond zo, vanuit patriotse voormannen, een voorlopig bestuur. Allerlei banen werden hierbij aan nieuwe bestuurders vergeven. En dat op vaak weinig democratische wijze. Om wederom Schama te citeren¹, p.271: *“Een schets van de politieke situatie in de Bataafse Republiek gedurende de eerste helft van 1795 laat dan ook het beeld zien van een bijna volledige chaos.”*

Ook bemerkten Bataafse afgezanten in Parijs dat de Fransen ons land in feite als veroverd gebied beschouwden en bovendien als een rijk gebied, in hun ogen rijp om geplukt te worden. De abbé Sieyès, mede opsteller van de beginselen van 1789 zei, toen hem verweten werd dat Frankrijk die beginselen schond: *“beginselen zijn voor schoolmeesters; voor een staatsman tellen alleen belangen.”* Een standpunt dat helaas wel van alle tijden lijkt te zijn. Een andere opmerking van dezelfde man: *“Het is niet aan hen om af te staan maar aan ons om te nemen”*.¹, p.251

En genomen werd er! Na onderhandelingen, eerst te Parijs en vervolgens in Den Haag, werd er in het 'verdrag van Den Haag' het volgende vastgesteld.

- Ons land moest allereerst 100 miljoen gulden betalen als schadevergoeding voor de Franse hulp bij onze bevrijding;
- er kwam een verplichte grote lening tegen lage rente;
- Maastricht, Venlo en Staats-Vlaanderen werden Frans bezit;
- de z.g. barrièreforten aan de zuidgrens zouden worden ontmanteld
- en Vlissingen kwam onder gezamenlijk Frans-Bataafs bestuur.

Aan de creditzijde stond de Franse verplichting tot bescherming van Nederlandse schepen en van onze koloniën (die al in hoog tempo door Engeland werden overgenomen). Vele kunstwerken werden weggeroofd en naar Frankrijk overgebracht. Zaken van emotioneel-historische waarde, zoals de degen van De Ruyter, mochten we houden onder het motto dat deze 'door de Franse natie aan het Nederlandse volk werden aangeboden'.^{1, pag. 258}

Ondanks dit alles heerste er in het land toch een algemeen gevoel van opluchting over het einde van de strijd en de verwachting van een komende opbloei. De Nieuwe Orde veegde de oude constituties al snel van tafel. Vroedschappen, Raden, Colleges en Regentenkamers werden opgeheven, evenals de besluiten van de Dordtse Synode. Katholieken werden door dit laatste gelijkgesteld in rechten met protestanten. Het folteren van verdachten werd afgeschaft, evenals de galgenvelden. Privileges van de hogere standen ondergingen hetzelfde lot. Ja, zelfs de namen die aan deze standen herinnerden werden veranderd. Zo werd 's-Gravenhage Den Haag en 's-Hertogenbosch Den Bosch.

Na dit soort maatregelen van snelle daadkracht doemde het grote probleem op hoe een nieuwe, meer democratische en centralistische staatsvorm tot stand te brengen. Er ontstonden dan ook grote verschillen van mening tussen diegenen die rigoureuus wilden 'doorpakken' in de richting van een algemeen en uniform centraal bewind en anderzijds diegenen die het oude federalistisch-autonome beginsel niet zo snel wilden loslaten. Ook binnen de patriotse beweging waren de meningen verdeeld. En op zeer Nederlandse wijze ontstonden er zo drie stromingen: de 'unitarissen', de 'federalisten' en -uiteraard- de 'moderaten' die een tussenpositie innamen. Ondanks deze verschillen moest er toch wel een regeling komen waarin bepaald werd hoe het land bestuurd ging worden.^{5, pag. 328} Die regeling zou worden gemaakt via een door het volk te kiezen Nationale Vergadering. Deze zou dan tevens de nog bestaande Staten-Generaal overbodig maken.

In 1796 was het zover, maar de verschillen tussen unitarissen en federalisten bleven bestaan. Wel namen dat jaar twee belangrijke besluiten. Ten eerste het besluit tot de scheiding van Kerk en Staat; ten tweede de erkenning van de Joden als volwaardige burgers van de Bataafse Republiek. Het ligt voor de hand dat de unitarissen op Franse steun konden rekenen. De geschillen leidden ertoe dat pas in 1798 een Grondwet tot stand kwam en dan nog pas na enkele ondemocratische kunstgrepen. Hoe dit zij, er werd besloten tot een wetgevende macht in de vorm van een te kiezen Vertegenwoordigend Lichaam. Dank zij -of: *te wijten aan*- verschillende staatsgrepen droeg het geheel een sterk unitarisch karakter.

Het op deze gebeurtenissen volgende jaar 1799 zou zich kenmerken door ten minste twee belangrijke ontwikkelingen. Om te beginnen landde er in augustus van dat jaar een grote Engelse troepenmacht nabij Callantsoog die in september nog werd versterkt met Russische troepen. Den Helder werd al snel ingenomen. Een gezamenlijke Frans-Bataafse strijdmacht met daarbij o.a. de generaal Daendels voerde de verdediging. Ons land zat in feite politiek en geografisch klem tussen de grote mogendheden Engeland en Frankrijk. En als een soort vazalstaat van de laatste, waren vijanden van dat land automatisch ook onze vijanden geworden. Uiteindelijk liep de invasie met een sissier af. Wel werd er enkele malen hevig slag geleverd, onder andere bij Castricum. Maar mede omdat een door de Engelsen gehoopte contrarevolutie ten gunste van 'Oranje' uitbleef, eindigde alles na enkele maanden tenslotte in een akkoord en tot terugtrekking van de vijanden.

Het tweede, nog belangrijker feit uit 1799 was dat Napoleon in november van dat jaar de macht in Frankrijk greep toen hij zich uitriep tot 'Eerste Consul'. En die macht wilde hij ook hier duidelijk manifesteren, van mening als hij was dat er nog steeds rijkdommen bij ons te halen vielen. Napoleon was dat jaar teruggekeerd van zijn Egyptische veldtocht, die hij in 1798 was begonnen met de bedoeling Egypte, op dat moment een onderdeel van het Ottomaanse rijk, in Frans bezit te brengen en zo Engeland, de grote vijand, de pas naar het Midden-Oosten af te snijden. Maar tegelijkertijd had de invasie bij Alexandrië ook nog een andere bedoeling, namelijk om meteen de Egyptische oudheden en cultuur in kaart en in beeld te brengen. Daartoe werd het leger vergezeld door veel wetenschappers. Het laatste doel lukte beter dan het eerste. Militair werd de tocht een mislukking. De Engelsen, Turken en Mammelukken tegen wie men vocht, overwonnen de Franse invasiemacht uiteindelijk, mede omdat ook ziekten en hitte het Franse leger teisterden. Toen Napoleon de mislukking zag aankomen, keerde hij zelf naar Frankrijk terug. Zijn leger liet hij onder de generaal Kléber nog doorvechten, totdat dit in 1801 ook terugkeerde.

Degen van De Ruyter, die bewaard wordt in het Rijksmuseum

De strijd in Noord-Holland, 1799

2 december 1804, Napoleon Bonaparte kroont zichzelf tot Keizer van Frankrijk in de Notre Dame te Parijs.

In eigen land maar ook in Frankrijk had in het eerste jaar van de negentiende eeuw het idee postgevat dat de staatsvorm van onze Republiek wellicht aanpassing verdiende. Federalistische tendenzen waren weer opgeleefd en zo kwam het in 1801 weer tot een nieuwe Grondwet, zij het opnieuw na kunstgrepen. Enerzijds kreeg het bestuur wat meer federalistische trekjes, anderzijds echter kreeg een nieuw ingesteld Staatsbewind meer (centrale) macht. Ook werd er nu een zogenaamd census kiesrecht ingevoerd. Hierbij was het stemrecht voorbehouden aan mannen boven een zekere welstandsgrens. (Vrouwenkiesrecht zou nog meer dan een eeuw op zich laten wachten).

Reeds in de eerste jaren van deze nieuwe eeuw werd in Frankrijk een invasieplan opgesteld voor de aanval op Engeland. Einde 1803 stroomden Franse divisies al het zuiden van ons land binnen. Wellicht zongen zij een Franse versie van 'denn wir fahren gegen England' zoals dat hier in het begin van de jaren veertig van de 20e eeuw te horen zou zijn. Maar in ons land van toen besepte men wel dat de kleine opleving van de economie bij een nieuwe oorlog weer teloor zou gaan. Bovendien werd van ons een aanzienlijke bijdrage geëist zowel van de land- als van de zeestrijdkrachten. Admiraal VerHuell⁶ werd medio 1804 aangesteld als verbindingsman tussen het Bataafse en het Franse oppercommando. Voor Napoleon was de invasie in Engeland bijna een obsessie geworden, die hem blind maakte voor een mogelijke Oostenrijkse aanval op zijn oostgrens. Uit gesprekken die hij in die tijd voerde met onder andere Schimmelpenninck¹, pag. 518 blijkt dat Napoleon ervan uitging bij een invasie Engeland in een hevige maar korte strijd te zullen verslaan.

Het einde van dat jaar 1804 zou nog door een belangrijke gebeurtenis worden gekenmerkt. Napoleon had besloten zich tot keizer uit te roepen en zichzelf ook de keizerskroon op te zetten. Op 2 december vond deze plechtigheid plaats in een volle maar koude Notre Dame te Parijs. Zijn vrouw werd keizerin, zijn broers en zussen prins en prinsessen. De plechtigheid duurde vele uren.⁷, pag. 176 e.v. Onder de aanwezigen was ook onze ambassadeur te Parijs, Rutger Jan Schimmelpenninck.

Onderwijl liep in ons land de staatsschuld, mee door het verplichte onderhoud van de Franse troepen, onrustbarend op. De plannen van de 'Agent financiën' Isaac Gogel⁸ voor algemene belastingen waren vastgelopen in de onenigheden van de afgelopen jaren. Gedwongen vrijwillige heffingen op bezit en inkomen, loterijen en andere financiële kunstgrepen moesten het Schip van Staat drijvende houden. Maar meer dan één provincie toonde op financieel gebied geleidelijk een burgerlijke ongehoorzaamheid.

Napoleon was mede door dit alles tot de overtuiging gekomen dat er in de Bataafse Republiek moest worden ingegrepen. Hij had vertrouwen gekregen in de persoon van Schimmelpenninck, die hij als onze ambassadeur in Parijs beter had leren kennen. Begin 1805 benoemde hij hem tot Raadpensionaris, waarbij hij hem qua bevoegdheden een bijna dictatoriale macht meegaf. Dat was mee bedoeld om via hem een krachtig centraal bestuur te bewerkstelligen. Dat jaar 1805 zou daarmee een nieuwe fase inluiden in het bestaan van de Bataafse Republiek. Maar tevens een fase waarin binnen Europa gedurende een aantal jaren steeds weer oorlogen zouden uitbarsten.

mei 1805 -juni 1806

Op de 10e mei 1805 werd Rutger Jan Schimmelpenninck met groot vertoon te Den Haag als Raadpensionaris geïnstalleerd. Zijn uit Frankrijk meegekregen opdracht hield in: de wensen van de keizer zonder morren uit te voeren en te zorgen dat ons land zou meewerken aan de te verwachten strijd met Engeland¹, pag. 544. Er kwam een Staatsraad waarvan de leden door de Raadpensionaris zelf werden aangesteld en die in feite alle macht had. Ook werden er vijf secretariaten ingesteld, respectievelijk die van Oorlog, Marine, Buitenlandse Zaken, Binnenlandse Zaken en Financiën. Dat was ongeveer gelijk aan de vijf Agentschappen zoals de Bataafse Republiek die al eerder kende. Daarnaast werden enkele kleinere gespecialiseerde bestuursorganen in het leven geroepen, onder andere de Commissie voor het Lager Onderwijs. Deze deed het voorbereidende werk voor wat de Schoolwet van 1806 zou worden. Dit alles leidde voor het eerst tot de vorming van een echt nationaal bestuursapparaat. De nog bestaande bestuursautonomie van de grotere steden verdween hiermee in snel tempo.

Voor de Staat betekende dat echter tegelijkertijd een nieuwe, ook financiële verantwoordelijkheid. Isaac Gogel, die financiën al langer onder zich had, ontwierp nog in 1805 een Wet op de Algemene Belastingen die per 1 januari 1806 van kracht werd. Gelijktrekking van belastingen voor het gehele land was het doel. Tevens moest er bezuinigd worden, gelet op de enorme staatsschuld. En ook het onderhoud van de 25.000 man Franse troepen vormde een nog voortdurende kostenpost. De Raadpensionaris zelf had bij dit alles zijn toenemende zorg voor zijn verminderend gezichtsvermogen.

In Europa vonden onderwijl ontwikkelingen plaats van internationale betekenis. Tijdens de zomer van 1805 had Napoleon bij Boulogne een grote troepenmacht bijeengebracht, bedoeld als invasieleger tegen Engeland. Ook Nederlandse vlootenheden hadden een aandeel daarin. Deze waren door admiraal VerHuell daarheen overgebracht, ondanks Engelse dreiging. Maar op 21 oktober 1805 werd de eigen Franse vloot bij de Spaanse kaap Trafalgar door de Engelsen onder admiraal Nelson vernietigend verslagen. Dat betekende in feite het einde voor Napoleons invasiedroom. En aan zijn oostgrens dreigde nu een aanval door Oostenrijk, gesteund door Rusland. IJlings vertrok de keizer daarheen en begon de strijd. Ook nu met succes, want in november trok hij Wenen binnen. Voor de beslissende veldslag koos hij de 2e december, de dag waarop hij zich een jaar eerder tot keizer had gekroond. De nu volgende veldslag werd bekend onder de naam 'driekeizersslag'. De Franse en de Oostenrijkse keizer alsmede de Russische Tsaar⁹ leverden strijd bij het dorpje Austerlitz, nu in Tsjechië gelegen nabij de stad Brno¹⁰, pag. 79 e.v.

Het was opnieuw Napoleon die zegevierde. Tegelijkertijd voerde zijn negen jaar jongere broer Louis Napoleon Bonaparte het Franse Noorderleger aan. Hij bevond zich met een troepenmacht bij Nijmegen, om een mogelijke Pruisische aanval te pareren en had toen nog geen idee dat zijn broer hem in het jaar daarop tot koning van ons land zou aanwijzen. Nog als legeraanvoerder bezocht hij in januari 1806 samen met VerHuell verschillende steden, onder andere Utrecht en daarbij ook het Franse legerkamp bij Zeist. Hier had de Franse generaal Marmont zijn mannen in het afgelopen jaar, om verveling te voorkomen, een piramidevormige berg laten opwerpen van aarde en plaggen. Louis Napoleon besloot ter plekke om deze berg de 'piramide van Austerlitz' te noemen, ter ere van de overwinning van zijn broer in de 'driekeizersslag'.

Inmiddels hadden Bataafse vertegenwoordigers in Parijs al van de Franse minister van Buitenlandse Zaken Talleyrand te horen gekregen dat de keizer van plan was Schimmelpenninck weer te verwijderen. Talleyrand stelde een verdrag op¹, pag. 565 waarin de komende veranderingen eenzijdig werden vastgelegd. Tevens werd geëist dat ons land Louis Napoleon zou verzoeken of hij koning wilde worden van het Koninkrijk Holland, zoals Napoleon zich dit zo gedacht had...

En zo ook gebeurde het. Schimmelpenninck overigens weigerde te tekenen en trad af om zich terug te trekken op zijn buitenplaats Het Nijenhuis in Overijssel.

juni 1806 -juli 1810

Louis Napoleon Bonaparte (1778-1846) had door zijn broer en schoonzus Joséphine een huwelijk opgelegd gekregen met haar dochter Hortense, die daarmee evenmin gelukkig was. Hieruit was in 1802 hun zoonje Napoleon Charles geboren, in 1804 gevolgd door Napoleon Louis. Met dit gezin deed hij op 18 juni 1806 zijn intrede in zijn nieuwe koninkrijk en nam zijn intrek in Huis ten Bosch. En, om een eigentijdse uitdrukking te gebruiken, Louis Napoleon had er zin in. Vanaf het begin wilde hij zich daarom ook identificeren met zijn nieuwe land. Door Bilderdijk liet hij zich al snel onderwijzen in de Nederlandse taal. Tevens noemde hij zich voortaan Lodewijk Napoleon. Isaac Gogel kreeg ook onder hem de zorg voor de financiën opgedragen en kon het aanvankelijk heel goed met hem vinden. Gogels naam is blijvend verbonden aan algemene belastingen als bv. de 'verpondingen' -een belasting op onroerend goed en land -en de 'haardstedenbelasting', welke iets weg had van onze woZ. Ook successierechten werden nu overal gelijkgetrokken. In 1808 functioneerden deze belastingen al zo goed

Rutger Jan Schimmelpenninck,
1761 - 1825

Isaac Jan Alexander Gogel,
1761 - 1821

Koning Lodewijk Napoleon,
1778 - 1846

Koningin Hortense de Beauharnais
(1783 - 1837) met haar oudste
zoon Napoleon Karel

dat de bestuurskosten van de Staat daalden. Koning Lodewijk Napoleon bemoeide zich met alles en zat ook zelf de Staatsraad voor. Hij maakte lange dagen. Eveneens in 1808 kwam, mee onder zijn druk, een nieuw 'Crimineel Wetboek' gereed, waaraan de advocaat Cornelis van Maanen overigens al jaren voorbereidend werk had besteed. In hetzelfde jaar werden ook bij wet de gilden afgeschaft. Iedereen was nu vrij een bedrijf beginnen.

Lodewijks regeringsperiode werd echter ook gekenmerkt door een aantal rampen. Bekend is de ontploffing van een kruitschip aan het Rapenburg te Leiden op 12 januari 1807, met vele slachtoffers tot gevolg. Misschien minder algemeen bekend zijn de overstromingen in 1808 op Walcheren en die in de Betuwe van 1809. Steeds stond Lodewijk vooraan bij de hulpverlening. Bij de bevolking oogstte hij daarmee veel waardering, resulterend in de bijnaam 'de goede koning Lodewijk'. Maar zijn broer de keizer ergerde zich daaraan. Hij schreef Lodewijk in die tijd^{1, pag. 637}: *“U hecht teveel waarde aan populariteit. Al uw daden zijn erop gericht bijval te krijgen van winkeliers, terwijl u het belangrijkste verwaarloost: daadkracht, daadkracht.”*

Nu, daadkracht toonde Lodewijk voldoende, maar niet in de zin zoals zijn broer wenste, namelijk door het ter beschikking stellen van geld, mankracht en schepen. Eind augustus 1806 –Lodewijk was hier nog maar net gearriveerd– brak er alweer oorlog uit tussen Pruisen en Frankrijk. Lodewijk moest met een Nederlandse divisie van het Noorderleger het Pruisische Ost-Friesland bezetten. Dit gebied werd door Napoleon vervolgens bij Lodewijks koninkrijk gevoegd, maar als tegenprestatie pakte hij Vlissingen af. Napoleon versloeg in deze oorlog Pruisen en was in oktober 1806 al in Berlijn. Het Pruisische koningspaar vluchtte oostwaarts. Rusland, Zweden en Oostenrijk bleven als vijanden over, maar in januari 1807 verscheen de Franse keizer al in Warschau. Hij leek onoverwinnelijk.

In persoonlijk opzicht was het jaar 1807 voor het Hollands koningspaar getekend door verdriet: hun oudste, Napoleon Charles, stierf aan difterie. Dit sterfgeval deed het toch al moeizame huwelijk verder verslechteren. De tot depressies, melancholie en jaloezie neigende persoonlijkheid van de koning droeg niet bij tot een gelukkig gezinsleven. Koningin Hortense vluchtte dan ook steeds vaker naar aangenamer oorden. In 1808 wilde de keizer zijn broer hier al weg hebben en bood hem het koningschap over Spanje aan. Maar Lodewijk weigerde, schrijvend:^{1, pag. 643} *“Ik ben geen gouverneur van een provincie. De enige bevordering die voor een koning geldt is die van de hemel. Met welk recht zou ik van een ander volk een eed van trouw kunnen vragen wanneer ik zelf niet trouw blijf aan het volk dat ik in Holland bij mijn troonsbestijging mijn woord gegeven heb?”*

Toch raakten Lodewijk en ook zijn koninkrijk steeds verder in de problemen. Het Continentaal Stelsel, door Napoleon ingesteld als economisch pressiemiddel tegen Engeland, had zoals al eerder geschreven, sterk bijgedragen aan een verdere neergang van de economie. Ofschoon ook hier weer een moderne zegswijze gold: elk nadeel heeft zijn voordeel. Want er was een uitgebreide smokkelhandel ontstaan die voor stadjes op die smokkelroutes een onverwachte opleving betekende! En ook werd dat economische pressiemiddel op grote schaal ontdoken en dit onder een zeker gedogen van de koning en tevens met hulp van omkoopbare Franse functionarissen. Dat had ertoe geleid^{1, pag. 659} dat Nederland tussen 1805 en 1809 nog in grootte de derde afnemer van Engeland was!

De nijverheid echter had nog meer te lijden dan de handel. Bepaalde takken van nijverheid zoals de scheepsbouw en toeleverende bedrijven gingen ten onder. De aantallen armlastigen groeiden onrustbarrend. Velen moesten leven van ondersteuning voor zover de stadsbesturen daartoe al in staat waren. In Den Haag was dat mede het gevolg van de verplaatsing van Lodewijks Hof naar het Paleis op de Dam in Amsterdam, overigens later weer gevolgd door een verhuizing naar Utrecht.

Een ander probleem was dat de door Napoleon geëiste aantallen soldaten alleen via de gehate conscriptie konden worden bereikt. Dat was een verplichte dienstplicht door loting. Wie inlootte en dus in dienst moest, kon dat weliswaar afkopen door tegen betaling een vervanger, een *remplaçant* te sturen, maar dat was voor de meesten een te kostbare zaak. Lodewijk had ook deze gehate conscriptie steeds gesaboteerd.

Buiten onze grenzen gingen de oorlogen door. In 1808 werd in Spanje opnieuw gevochten. Ook daar vormden Engelse troepen onder Wellesley de vijand. Maar ook daar was de keizer succesvol. In december 1808 was hij in Madrid. In april van datzelfde jaar had koningin Hortense haar derde zoon gekregen: Louis Napoleon, die later als Napoleon III nog een rol zou spelen.

Het definitieve conflict tussen Lodewijk en zijn broer ontstond in 1809. Op 30 juli van dat jaar –Lodewijk was toen juist op bezoek bij zijn moeder in Aken– landde er in Zeeland een grote Engelse invasiemacht van 40.000 man. Het doel was de haven van Antwerpen. Een bijbedoeling was om met deze invasie enige steun te bieden aan bondgenoot Oostenrijk.^{4, pag. 226} Ofschoon het eiland Walcheren

Veel slachtoffers vielen bij de verwoestende ramp met het kruitschip te Leiden op 12 januari 1807. Koning Lodewijk Napoleon nam onmiddellijk persoonlijk deel aan de hulpverlening.

al snel kon worden bezet, werd deze invasie om een aantal redenen toch een mislukking.^{4, pag. 230 e.v.} Krayenhoff, inmiddels minister van Oorlog, ontving er dankzij de langs de gehele kust inmiddels gereedgemaakte 'optische telegraaf'¹¹ nog op de dag van de landing bericht van en nam de eerste verdedigingsmaatregelen. Ook de koning werd al op 1 augustus op de hoogte gesteld en dirigeerde vanuit Aken direct troepen richting Antwerpen. De Franse verdediging van Antwerpen was goed georganiseerd en de verovering van de stad bleek illusoir. Nadat er onder de Engelse troepen ook nog de 'Zeeuwse koorts' uitbraken, waaraan velen stierven, trokken de Engelsen zich tenslotte terug. Toch was de keizer woedend op zijn broer, omdat hij tijdens de aanval niet aanwezig was geweest.

Bij dit alles was Napoleon ook nog bezig met het probleem van zijn opvolging. Er moest een zoon komen en zijn vrouw Joséphine kon hem die kennelijk niet geven. De oplossing die hij koos was om van haar te scheiden en een ander te kiezen voor dit doel. De scheiding vond in december 1809 plaats^{6, pag. 280} en de gehele Bonaparte familie waaronder ook Lodewijk moest daarbij aanwezig zijn. Deze laatste vroeg bij die gelegenheid zijn broer toestemming om eveneens te mogen scheiden, maar dit verzoek werd geweigerd. Zijn koninkrijk wankelde toen al, waardoor hij zelfs voor zijn vertrek naar Frankrijk Krayenhoff opdracht had gegeven verdedigingsplannen uit te werken voor het geval van een Franse poging tot overname van de macht. In Parijs noemde men Holland toen al een Engelse vijfde colonne!^{1, pag. 687} Franse troepen begonnen reeds de zuidelijke provincies binnen te trekken, terwijl het Lodewijk belet werd uit Parijs te vertrekken. Pas in april 1810 arriveerde hij weer in Amsterdam. Maar nog diezelfde maand verschenen Franse troepen in Leiden, Den Haag en Haarlem.

Diezelfde maand ook was Napoleon in het huwelijk getreden met Marie Louise, dochter van de verslagen Oostenrijks keizer Franz II. Zij zou hem inderdaad een zoon schenken, Napoleon Franz (Napoleon II), die in 1832 zou overlijden.

In mei hield de keizer al een inspectietocht door Brabant en Zeeland en het was in juni dat de Franse generaal Oudinot Amsterdam binnentrok. Lodewijk, die uiteindelijk toch van militaire verdediging van zijn koninkrijk had afgezien, besloot af te treden, schreef een emotionele afscheidsbrief aan zijn volk en droeg het koningschap over aan zijn zoon Napoleon Louis, met zijn vrouw Hortense als regentes. Maar al 8 dagen later zou het kind op last van de keizer naar Parijs worden overgebracht.

De slotakte voor het koninkrijk Holland speelde zich af te Haarlem, waar Lodewijk een eigen woning had gekocht voor zijn maitresse, het zogenoemde Klein Paviljoen. Vandaaruit vertrok hij in de nacht van 2 op 3 juli per koets naar Bohemen.^{6, pag. 321} Zijn vrouw was hem, zij het in een geheel andere richting, al op 1 juli voorgegaan. En zo begon er op 9 juli 1810, met Napoleons decreet: "*la Hollande est réunie à l'Empire*", weer een nieuwe periode voor ons land. Die beslissing van de keizer hing overigens al veel langer in de lucht. Krayenhoff citeert^{4, pag. 234} een uitspraak van de Franse minister Montalivet uit december 1809 die in vertaling ongeveer luidt: "*Holland is slechts een aanslibsel van enkele grote Franse rivieren en vormt als zodanig een deel van Frankrijk*".

In deze nieuwe periode zouden wij zowel letterlijk als figuurlijk Napoleon nog beter leren kennen.

De optische telegraaf wordt ook wel Hollandsche- of Bataafse telegraaf genoemd.

juli 1810 -juni 1815

Als deel van het keizerrijk werden de bestuurlijke en rechterlijke organisatie daarvan nu in hoog tempo ingevoerd. Met een decreet van 13 september 1810¹², pag. 6 werd ons land, met inbegrip van een deel van Ost-Friesland, ingedeeld in 7 departementen met nieuwe namen en grenzen. Het zuiden van het land was reeds in maart van dat jaar afgestaan aan Frankrijk. Aan het hoofd van ieder departement stond een prefect, bijgestaan door een onderprefect. Elk departement was verdeeld in arrondissementen. Een burgemeester heette voortaan maire en het gemeentebestuur werd de municipaliteit. Hoofd van alle departementen werd de 72-jarige Charles François Lebrun, hertog van Plaisance (Piacenza). Met inzet van het totale Franse apparaat van milite, politie en douane werd nu ernst gemaakt met handhaving van het Continentaal Stelsel en ook de dienstplicht, de conscriptie, werd ingevoerd. Zo moesten in maart 1811 de 7 departementen tezamen 3000 soldaten leveren uit de in 1788 geboren lichte lichte 1808², pag. 41.

Reeds in dat jaar begon Napoleons voorbereiding voor de Russische veldtocht. Tsaar Alexander immers hield zich niet aan de afspraak om deel te nemen aan het Continentaal Stelsel, zoals vastgelegd bij de vrede van Tilsit.

Toch waren er bij de nieuwe Franse bestuursmaatregelen ook die waardering verdienen. Daartoe behoort de invoering van de Burgerlijke Stand, de *état civil*, als onderdeel van het per 1 maart 1811 hier van kracht geworden Burgerlijk Wetboek, de Code Napoléon. Tot dan werden doop-, trouw- en begrafenisboeken bijgehouden door dominee en pastoor. Natuurlijk was die invoering wel weer van belang voor het uitvoeren van de conscriptie, zodat hij nogal eens gesaboteerd werd, op straffe overigens van Franse inkwartiering², pag. 11 e.v. Het Franse belastingstelsel bleek in sommige opzichten milder dan dat van Gogel, maar de grondbelasting ging omhoog. En ook werden er nu op vele zaken accijnzen geheven, te betalen bij de accijnshuisjes. Voor de bezitters van staatsobligaties, waaronder scholen, kerken en armenhuizen, was het funest dat de rente op de staatsschuld direct met eenderde werd verminderd, de z.g. tiërcering. Zo moest bijvoorbeeld bij het diaconiehuis te Haarlem hierdoor het ontbijt worden afgeschafte en moesten de vrouwen 's morgens bij welgestelde burgers vragen om voor een boterham de stoep te mogen vegen¹², pag. 137.

De verjaardag van de keizer, 15 augustus, werd evenals 2 december, de dag van zijn kroning, een verplichte dag om te vieren. Alhoewel hij ons land al in het najaar van 1810 had willen bezoeken, werd dit door omstandigheden een jaar uitgesteld. Zijn bedoelingen met dit bezoek worden vooral duidelijk uit zijn optreden daarbij. Om Gijsberti Hodenpijl¹², zie hst. x te citeren:

“Hij wilde hier gezag inboezemen voor zijn persoon als heerscher; hij begeerde zichzelf ervan te overtuigen hoe de personeele en materiele middelen voor den zeeoorlog, die Holland aanbod, bevorderlijk zouden kunnen worden gemaakt aan zijn sedert lang gekoesterd lievelingsdenkbeeld, om af te rekenen met Engeland en eindelijk wenschte hij in het pas geannexeerd land de regeering in gang te brengen en daartoe alvorens de deswegen strekkende decreten uit te vaardigen, met eigen oogen te kunnen zien en oordelen, de personen te kunnen hooren die ze zouden hebben uit te voeren en dezen mondeling zijn zienswijze en verlangens te kunnen ontvouwen.”

Er was een gedetailleerd reisschema opgesteld voor een bezoek aan grote delen van ons land. De keizerin zou hem vergezellen, samen met een groot militair gevolg. Voor de keizer begon de reis om half vier 's morgens op de 18e september 1811. De keizerin zou zich de 30e te Antwerpen bij hem voegen. Op 31 oktober zou men het land weer verlaten. Voor de (Oostenrijkse) Marie Louise was een soort 'Damenprogramm' voorzien met uitstapjes en winkelen op de dagen dat zij hem niet zou vergezellen. Amsterdam werd de hoofdverblijfplaats. Bekend is geworden dat Napoleon zich vaak eraan ergerde dat zij *“nimmer met haar toilet op tijd gereed was, hetzij er een receptie was ten Hove, hetzij zij met haar gemaal naar den schouwburg of met hem ter jacht moest gaan”*. Pluspunt was wel weer, dat zij aanzienlijk minder geld uitgaf dan haar voorgangster...

Ook werd onder Napoleon het metrieke stelsel ingevoerd. De internationale standaard ijk-maten voor Liter, Meter en Kilogram bevonden zich in Sèvres bij Parijs. In Nederland waren deze kopieën beschikbaar.

De intocht van Napoleon te Amsterdam op 9 oktober 1811 (M.I. van Bree, Amsterdam Museum)

Zeeland, toen behorend tot het Departement van de monden van de Schelde, stond hoog in het reisschema, vanwege de marinehavens zoals Vlissingen, Terneuzen en Hellevoetsluis. Hij wilde namelijk van Zeeland 'het pistool op de borst van Engeland' maken.

Voor zijn reis maakte hij gebruik van paard, koets en schip. Op 6 oktober bereikte het keizerlijk paar Utrecht, waar men tot de 9e bleef, op welke dag men te Amsterdam aankwam. Deze stad was, na Parijs en Rome, tot de 'derde stad van het Rijk' uitgeroepen. Men zou daar 14 dagen blijven. Elke te bezoeken stad was opgedragen de nodige luister aan dat bezoek bij te zetten in de vorm van erebogen, gevelversieringen etcetera. In de hoofdstad waren er audiënties, recepties, uitvoeringen en andere feestelijkheden. Uit militair oogpunt had Napoleon in Amsterdam vooral belangstelling voor het Marine-Arsenaal.

In het kader van deze bijdrage zal ik, uit het totale bezoekprogramma, vooral aandacht besteden aan de drie dagen van 15 tot en met 17 oktober die Napoleon uitgetrokken had voor een bezoek aan Noord-Holland, in die tijd behorend tot het Departement van de Zuyderzee.

De keizerin vergezelde hem daarbij niet. Belangrijkste onderdeel ervan was zijn bezoek aan Den Helder en de marinehaven Nieuwe Diep. Maar na vertrek uit Amsterdam bezocht hij allereerst het dorp Broek in Waterland. Dat maakte indruk op hem door de zindelijkheid en ook de 'welgesteldheid'.

Via Hoorn, Medemblik en Veenhuizen werd 's avonds Den Helder bereikt, waar hij overnachtte. De volgende dag werd geheel besteed aan een inspectie van de aanwezige oorlogsschepen en de haven. Hij besloot ter plekke tot een aantal maatregelen die Nieuwe Diep blijvend zouden verbeteren.

De 17e oktober terugkerend uit de marinestad bezocht hij Bergen en vervolgens Alkmaar. In beide plaatsen had men zijn bezoek al tijdens de heenreis verwacht, zodat nog ijlings aanpassingen noodzakelijk bleken bij de plaatsing van erebogen en versieringen, gezien de andere route van binnenkomst. De keizer arriveerde ook nog eens uren later dan verwacht en toen toch nog plotseling. En hij had haast. Vanuit zijn rijtuig nam hij de sleutels van de stad in ontvangst maar na een korte stop van een minuut of tien werd al snel doorgereden zodat de geestelijken, die verplicht voor hun kerk stonden, de stoet onder het eveneens voorgeschreven klokgelui in hoge vaart zagen passeren.

Over Napoleons tocht van Alkmaar over de Egmond, Castricum en Heemskerk naar Beverwijk en verder, deelde de heer Diemeer uit Heemskerk nog de volgende interessante plaatselijke overlevering mee:

"Al sinds ik in mijn jeugd, nu meer dan 50 jaar geleden, op de boerderij Het Zuidend kwam, is mij daar verteld dat Napoleon te Heemskerk is gestopt om de Linie van Beverwijk¹³ te inspecteren. Bij de gemeentegrens is hij toen ook toegesproken door de adjunct-maire Claes Claesz. Dat moet geweest zijn bij het klaphekje over het Oude Haarlemmer voetpad¹⁴ op het perceel De Nollen (dat 'licht heuvelachtig land' betekent). Napoleon heeft toen het pad langs de duinroute gevolgd, in de volksmond nog steeds het Napoleonspad geheten. Die route hield verband met de omstandigheid dat de Heeren- of Postweg (de latere Rijksstraatweg) onder Castricum door overstuiving onbegaanbaar

was. Om diezelfde reden werd ook het oude Haarlemervoetpad in die tijd verlegd. Er was zelfs een hele zandwal opgestoven, de Cloekenrichel genaamd, waar de boeren zand haalden. Bij boerderij Het Zuidend heette het De Kloekenberg en iets verder De Maartjesberg. Daar werd op Sint Matthijs in februari een groot vuur ontstoken.”

De volgende stop zou te Beverwijk zijn. Maire Pieter Stelt wachtte, samen met zijn adjunct en een deel van de municipaliteit, de keizer op aan de Groote Houtweg, die naar Castricum voerde. Ook hier stonden de katholieke en de protestantse geestelijken voor hun respectieve godshuizen opgesteld. Andere leden van de municipaliteit bevonden zich aan de ‘Breedstraat’. Het was inmiddels rond 6 uur en al bijna duister toen de keizer verscheen. Onder het luiden van de kerkklokken hield de maire in fraai Frans een korte toespraak, in vertaling¹³, pag. 282 luidend: “Sire, de Gemeente Beverwijk was ten allen tijde gehoorzaam aan haar soeverein, maar doordrongen van de welwillendheid Uws harten, paart zij aan de gehoorzaamheid jegens Uwe Majesteit aanhankelijkheid en trouw. Dat Uwe Majesteit zich verwaardige onze gevoelens en de ware vreugde aan te nemen, die ons bezielen op het oogenblik dat Uwe Majesteit onze zeer beminde Keizer, zich temidden van ons bevindt.”

Of, korter gezegd: het gehoorzame Beverwijk vindt het leuk dat u er bent. De keizer stelde vervolgens een aantal vragen over de stad. Bij het hierna verwisselen van paarden aan de Koningstraat, sprak Napoleon nog met de baljuw Van Blarkom.

Daarna werd de tocht voortgezet naar Velsen, toen nog *Velsen en de Santpoort* geheten. Ook daar was gezorgd voor de vereiste eerbewijzen, zoals een erepoort met Latijnse opschriften over de grootheid van Napoleon. De maire van Velsen was notaris Ogelwight van de buitenplaats Roosenstein. Ook deze hield een gloedvol maar kort betoog dat in vertaling luidt: “Sire! Deeze gelukkige dag voltooid het geluk der Gemeente Velsen en Zandpoort. Zij verbleijde sig aan een grootmoedig Vorst de hulde hunner Liefde, Eerbied en Gehoorzaamheid aan te bieden”¹⁵, pag. 52/53. De keizer zou over de toespraak “deszelfs hoogst genoeg” hebben uitgesproken, alvorens door te rijden naar Santpoort. Daar was wel een ereboog opgericht, maar er werd –mogelijk tot ongenoegen van Napoleon– geen toespraak gehouden. Hiermee wordt wel in verband gebracht dat de naam Velsen en de Santpoort per decreet van 21 oktober werd veranderd in Velsen ‘tout court’. Rolle¹⁴ schrijft dit echter toe aan een wijziging in de staatsinrichting die al maanden eerder voorbereid was. Toeval dus.

Tijdens Napoleons bezoek aan Noord-Holland ging de keizerin onder andere inkopen doen in Amsterdam. Zo kocht zij, naar zij zelf schreef, “de grandes emplettes de toile, plus belle que la batiste, pour faire de chemises de nuit et beaucoup d’autres marchandises dont le nom et le pays sont secret”. Gijsberti Hodenpijl schrijft¹², pag. 135: *Toen zij dan ook in Frankrijk terugkwamen, waren zoowel haar rijtuig als de reiskoetsen van haar hofdames vol contrabande*”. Dat zullen wel resultaten van de smokkelhandel zijn geweest...

Op de 17e oktober zou Marie Louise haar man te Haarlem weer ontmoeten. Ook die stad had zich goed voorbereid op een groots onthaal. De keizerin arriveerde ’s morgens al. En de vrouwen van het diaconiehuis kregen die dag een goed ontbijt, waarna zij in de stad verplicht de hoge bezoekster moesten

toejuichen, met een palmtak in de hand. Marie Louise kreeg een fraai welkomstboeket, waarbij Jkvr. Pauline Hoefft een passend gedicht reciteerde, hetgeen door de keizerin weer beloond werd met een kostbaar geschenk. Het déjeuner werd gebruikt in het Paviljoen in den Hout. Daarna volgde een rijtoer in de omstreken van Haarlem en nog een orgelbespeeling in de St. Bavo. Om 4 uur keerde de keizerin terug naar Amsterdam omdat zij meende Napoleon niet meer in Haarlem te zullen treffen. Maar om half acht arriveerde deze alsnog bij de Haarlemse Zijlpoort voor niet meer dan een snelle doortocht. Dit werd overigens goedge maakt op de 24e oktober met een bezoek van de keizer aan Teylers museum.

Na terugkeer die avond van de 17e in Amsterdam volgde er weer een audiëntie, waarbij ditmaal ook Krayenhoff aanwezig was. Napoleon was van plan om hem ernstige verwijten te maken over de verdedigingsplannen voor Amsterdam die Krayenhoff in opdracht van Lodewijk gemaakt had. Helaas koos de keizer hiervoor eerst de verkeerde uit, de heer Pijman, voormalig minister van Oorlog. Hierop opmerkelijk gemaakt gaf hij Krayenhoff alsnog zijn deel. Deze echter diende hem van repliek, wees erop dat Lodewijk als soeverein het recht had om deze plannen te laten maken en zei voorts: *“ik reken mij tegenover u geen verantwoording schuldig dan van den tijd af toen ik uw onderdaan ben geworden”*. Iemand uit Napoleons gevolg complimenteerde hem met dit antwoord en zei dat hem dit geen kwaad zou doen. En inderdaad, bij een volgende gelegenheid was Napoleon heel vriendelijk tegen hem. Ook koos hij hem uit om hem te begeleiden bij zijn bezoek aan Naarden en Muiden. Na Amsterdam werden onder andere Den Haag en Rotterdam nog bezocht. Op Het Loo rustte het keizerlijk paar enkele dagen uit, waarna de tocht werd voortgezet naar Zwolle, Arnhem en Nijmegen. Vanuit deze stad reisde men vervolgens via Grave naar Duitsland en vandaar terug naar Frankrijk.

Al tijdens het bezoek vaardigde de keizer vele decreten uit, onder andere met betrekking tot het aanleggen van een aantal verbindingswegen die van strategische betekenis moesten worden voor het snel verplaatsen van legereenheden. In 1811 immers waren de voorbereidingen voor de Russische veldtocht al in volle gang. De Grande Armee bevond zich reeds diep in het bezette Pruisen en, in het voorjaar van 1812, al ver in Polen. In juni dat jaar trok de keizer Rusland binnen. De veldtocht die fataal zou eindigen, was begonnen.

Na het gereedkomen van dit artikel werd op het Noord-Hollands Archief een paar bijzondere afbeeldingen ontdekt in de archieven van het Departementaal Bestuur, die we hierbij afdrukken. Het zijn de ontwerpen voor twee 'trionfbogen' die de bestuurders van Beverwijk van plan waren aan twee zijden van de stad op te richten bij het bezoek van Keizer Napoleon Bonaparte in 1811. De tekeningen zijn vooral zo bijzonder omdat van de erebogen en-poorten die – op aanschrijving van het departementaal bestuur – tot in de kleinste dorpen van Noord-Holland werden opgericht, vrijwel geen enkele afbeelding bewaard is gebleven.

Of de erebogen ook in deze vorm zijn uitgevoerd, is niet zeker. De begeleidende brief geeft hierover geen uitsluitel. De onderprefect van Hoorn, die de ontwerpen moest beoordelen, vond ze gezien de financiële situatie van Beverwijk in ieder geval veel te duur.

Met dank aan Drs. Carly Misset.

Over de laatste bedrijven van Napoleons heerschappij kunnen we betrekkelijk kort zijn. Deze zijn voldoende algemeen bekend. Terug uit Rusland formeerde Napoleon uit nieuwe lichten in korte tijd opnieuw een leger waarmee hij aanvankelijk nog enkele overwinningen boekte. Maar de geallieerde legermacht van rond een half miljoen man samengesteld door Rusland, Oostenrijk, Pruisen, Zweden, Engeland en Duitse staten, zou in oktober 1813 het leger van de keizer bij Leipzig in een strijd die enkele dagen duurde, vernietigend verslaan. Een veldslag die wel 200.000 doden kostte...

Pruisen en Russische kozakken kwamen ons land binnen, gevolgd door een geleidelijke Franse aftocht. Wel bleef de Franse bezetting van enkele vestingsteden zoals Naarden en Bergen op Zoom nog tegenstand bieden, in Naarden zelfs nog maandenlang. Napoleon werd naar het eiland Elba verbannen en in Wenen begon een grote internationale conferentie over de nieuw vast te stellen grenzen in Europa, zodat Frankrijk verder geen gevaarlijke rol meer zou kunnen spelen.

In ons land had eind november 1813 Willem Frederik, de erfprins van Oranje, in Engeland door enkele afgevaardigden uitgenodigd om terug te keren naar ons land, in Scheveningen weer voet aan wal gezet. Hij zou al snel tot Koning Willem I worden uitgeroepen. Nederland werd daarmee voor de tweede keer een koninkrijk en Oranje was 'terug van weggeweest'.

Maar men was nog niet van Napoleon af! In maart 1815 landde hij met enkele honderden mannen in Zuid-Frankrijk. De man die inmiddels de macht daar had gekregen, Lodewijk XVIII van Bourbon, stuurde het leger op hem af. Maar dat liep in groten getale over naar hun voormalige keizer!

Het laatste bedrijf volgde enkele maanden later in juni 1815 bij het Belgische Waterloo, waar Napoleon, zij het met enig krijgsgeluk, verslagen werd. Voor hem betekende dit de definitieve nederlaag, gevolgd door verbanning naar het eiland St. Helena. De Franse tijd was hier voorbij. Wij hielden er, naast veel nare herinneringen, ook goede zaken aan over. En daar kunnen wij de kleine keizer uit Corsica maar ook zijn broer 'de goede koning Lodewijk' toch ook wel weer dankbaar voor zijn.

Epiloog

Nog een korte schets van hoe het enkele hoofdrolspelers verder verging.

Napoleon Bonaparte, verbannen naar het eiland St. Helena, werd daar samen met zijn kleine hofhouding door Engelse soldaten bewaakt. Hij bewoonde een oud huis, Longwood genaamd, op een kale, winderige hoogvlakte. Verveling sloeg al direct toe en werd later door ziekte gevolgd. Soms arriveerde er een kist met boeken, die hij achter elkaar uitlas. Later kreeg hij nog enig plezier in tuinieren. In 1821 kwamen koorts en opzetting en op de avond van de vijfde mei 1821 stierf hij.^{10, pag. 184 e.v.} Hij werd op het eiland begraven, maar jaren later zou zijn stoffelijk overschot alsnog te Parijs bijgezet worden. Zijn ex-vrouw **Joséphine** was al eerder, tijdens zijn verblijf op Elba, in 1814 overleden aan een keelinfectie. Zijn tweede vrouw **Marie Louise** is hem niet naar St. Helena gevolgd, maar met hun zoontje Napoleon Franz in Wenen gebleven. Zij zou nog driemaal trouwen. **Napoleon Franz** stierf op slot Schönbrunn in 1832 aan TBC.

Lodewijk Napoleon verbleef na zijn vertrek in 1810 uit ons land eerst te Teplitz, Bohemen, waar hij Goethe ontmoette. Hij was daar bekend als de graaf van Saint-Leu. In 1811 vestigde hij zich in het Oostenrijkse Graz. Hij schreef enkele op ons land geïnspireerde romans en bleef hopen op een terugkeer als koning naar zijn voormalige koninkrijk. Maar als bezoeker en niet als koning kwam hij in 1840 nog eens naar Den Haag, waar hij in een hotel verbleef. Kort na het overlijden van zijn vrouw Hortense in 1837 hertrouwde hij met een 16-jarige Italiaanse. Hij was toen 59 jaar. Hij stierf te Livorno op 24 juli 1846, 68 jaar oud.

Hortense, gewezen koningin van Holland, kreeg in 1811 nog een zoon, met als vader Charles de Flahaut, officier in het leger van Napoleon, al jaren haar geheime minnaar. Het kind werd aanvankelijk bij een bevriend echtpaar grootgebracht en woonde in latere jaren bij zijn vader, die inmiddels met een Engelse getrouwd was. Hortense vestigde zich na omzwervingen in Zwitserland, in een kasteeltje aan het Bodensee. Zij ontving daar vele bekenden en kunstenaars, waaronder Franz Liszt. In 1837 overleed zij aan een kwaadaardige ziekte. Haar zoon **Napoleon Louis** was in 1831 reeds gestorven tijdens opstanden in Italië, waarbij hij betrokken was geraakt. Zoon **Louis Napoleon** zou in 1852 nog als Napoleon III tot keizer van het Tweede Keizerrijk gekroond worden. Na de verloren oorlog met Duitsland in 1870, week hij uit naar Engeland waar hij in 1873 stierf^{7, hst. 26 t/m 28}.

Literatuurverwijzingen en noten

- 1 S. Schama, *Patriotten en bevrijders, revolutie in de Noordelijke Nederlanden 1780-1813*, Amsterdam 1967.
- 2 N. Jongejans, *Zij kwamen uit Hoogeveen, De geschiedenis van de familie IJmker in de 19e eeuw*, Hoogeveen, 2008.
- 3 Rutger Jan Schimmelpenninck (1761-1825), advocaat, al jong Patriot, was ambassadeur in Engeland en Frankrijk, van 1805 tot 1806 Raadpensionaris.
Herman Willem Daendels (1762-1818), Patriot, werd generaal in het Franse en Bataafse leger, was onder Lodewijk Napoleon Gouverneur-Generaal in Ned. Oost-Indië. Koning Willem I benoemde hem tot Gouverneur van de Nederlandse koloniën in West-Afrika, waar hij stierf.
Cornelis Krayenhoff (1758-1840), was medicus, natuurkundige, waterstaatkundige, topograaf, militair ingenieur, generaal en minister van Oorlog. Patriot van het eerste uur, speelde vanaf 1787 tot na 1813 een belangrijke rol niet slechts bij alle politieke gebeurtenissen in ons land maar ook op waterstaatkundig, vestingbouwkundig en, via zijn methode van systematische driehoeksmeting, op cartografisch terrein.
- 4 W. Uitterhoeve, *Cornelis Krayenhoff 1758-1840, Een loopbaan onder vijf regeervormen*, Nijmegen, 2009.
- 5 Louwse Moerman, *Geïllustreerde Vaderlandse Geschiedenis*, bewerkt door C. Offringa, Amsterdam, z.j.
- 6 Admiraal Carel Hendrik graaf VerHuell (1764-1845), Nederlands vlootvoogd. Als 'Orangist' in 1795 ontslagen, maar in 1803 weer in dienst gekomen. Raakte in Parijs onder de indruk van Napoleon. Nam in latere jaren de Franse nationaliteit aan en stierf te Parijs.
- 7 T. Coppens, *Hortense, De vergeten Koningin van Holland*, Amsterdam, 2006.
- 8 Isaac Jan Alexander Gogel (1765-1821), geboren in een officiersmilieu koos hij een loopbaan in de handel, vurig Patriot, Agent van Financiën in de Bataafse Republiek, later minister onder Lodewijk Napoleon. Had ook onder Napoleon een hoge financiële positie. Onderscheiden met het Legioen van Eer. Week in 1813 uit naar Frankrijk, keerde in 1814 terug en kocht het buitentje Vreedensrust, annex blauwselfabriekje, te Overveen. Was ook adviseur van Koning Willem I en werd Commandeur in de Orde van de Nederlandse Leeuw.
- 9 Het woord *Tsaar* is evenals het woord keizer afgeleid van het Latijnse woord *caesar*.
- 10 M. Bril, *De kleine keizer, Verslag van een passie*, Amsterdam, 2009.
- 11 De optische telegraaf was een uitvinding van de Fransman Claude Chappe, bestaande uit een op hoge plaatsen (kerktorens, duinen etc) geplaatste mast met een horizontale balk. Via touwen konden aan de mast en de balk bevestigde borden en ballen bewogen worden. Via codetekens konden hiermee berichten worden doorgeseind. De Bataafse Republiek was reeds in 1795 begonnen dit systeem langs de kust aan te brengen.
- 12 G. F. Gijsberti Hodenpijl, *Napoleon in Nederland*, Haarlem, 1904.
- 13 H.J.J. Scholtens, *Uit het verleden van Midden-Kennemerland*, Den Haag, 1947, pag. 278, 279: De Linie van Beverwijk was een linie van fortificaties even benoorden Beverwijk ter versterking van de terreinstrook tussen het Wijkerbroek en Wijk aan Zee, ontworpen door Krayenhoff. De aanleg ervan was noodzakelijk gebleken na de Engelse invasie in 1799.
- 14 P. L. M. Diemeer: langs de oude Haarlemmerlooproute was een, door de boeren te onderhouden, omheining aangebracht om het wild uit de akkers te houden. Met de tijd verdween de omheining, maar veel Egmonder vissers maakten tot in de jaren dertig van de vorige eeuw nog gebruik van dit pad om hun handelswaar per hondenkar of met een 'kriel' op de rug te vervoeren. Op oude landkaarten is die route nog zichtbaar. In Castricum herinneren de namen Hollaan en Oude Haarlemmerweg nog aan deze oude route, waarop het voetvolk ook geen tol hoefde te betalen.
- 15 S. Rolle, *Memoriaal van Velsen, Een Sociaal Economische beschrijving tot 1900*, IJmuiden, 1985.